

Drs. K. de Jong Ozn. (1926) is voorzitter van de Unie 'School en Evangelie'; hij is oud-staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen.

Een gezamenlijke boodschap voor de hele samenleving

Het was toch wel weer frappant dat de eerste commentaren op het concept-programma van het CDA, die in de media werden gepresenteerd, eigenlijk niet ingingen op het centrale thema. Een thema, dat ik zou kunnen omschrijven als: 'Uitleiding uit het Staatshuis'.

Om allerlei redenen kreeg bijv. het te bezuinigen bedrag in de periode 1986-1990 (11 miljard), dat tentatief, omgeven met allerlei beperkingen, werd genoemd, grote aandacht. Het werd zelfs onderwerp van en aanleiding tot vele discussies. En dan gaan de belangen onmiddellijk weer een rol spelen. De belangen van de mogelijke politieke samenwerking: wie gaat met wie regeren? De belangen ook van bepaalde groeperingen in de Nederlandse bevolking: komt men (vooral financieel) in de toekomst voldoende aan zijn trekken? En dit alles speelt toch weer de PvdA en de VVD in de kaart. Immers: zij zijn belangenpartijen bij uitstek geworden. Natuurlijk, zij tooien zich nog steeds met het predikaat 'socialist' of 'liberaal', maar het verlangen naar de gunst van de kiezers en, in samenhang daarmee, de harde roep van allerlei belangengroeperingen heeft hen dusdanig te pakken, dat er van allerlei

oude idealen, opvattingen c.q. principiële zaken veel minder zichtbaar wordt.

Ook het CDA leeft onder de doem van deze dreiging. Ook aan haar vragen allerlei vertegenwoordigers van zeer uiteenlopende belangengroeperingen: wat heeft u nu concreet voor ons op het oog? En al jarenlang gaat deze roep vergezeld van een pleidooi voor duidelijkheid. Duidelijkheid met betrekking tot je programmapunten, met betrekking tot de keuze van een regeringspartner. Iedereen weet wel, diep in z'n hart, dat je die duidelijkheid nooit precies kunt geven, dat een partijprogramma iets anders is dan een regeerprogramma (en dat ook dat gedurende vier jaar ernstig gaat slijten!), en dat regeringspartners altijd uit de boot kunnen vallen, maar toch .... En zo doet ook het CDA z'n uiterste best om duidelijk te zijn met betrekking tot de keuze van de regeringspartner en nog zovele andere zaken, terwijl het daarnaast de strijd wil aanbinden met een aantal zaken die hier op hun beurt ook weer alles mee te maken hebben: het individualisme enerzijds en het gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef bij de burgers, het steeds maar aanspreken van de staat, anderzijds. Dat wil dus zeggen, dat het in de politiek

eigenlijk een ander soort items als prioriteiten wil presenteren, dan in het huidige 'duidelijkheidscircuit' meestal het geval is.

Hiervoor zijn heel veel mooie woorden te vinden, zoals gerechtigheid, solidariteit, spreiding van verantwoordelijkheid, rentmeesterschap (ik citeer uit de inleiding van het concept-programma), maar deze termen zijn toch wel zo versleten, dat het de grootste moeite zal kosten om de inhoud ervan

---

» Het CDA bindt de strijd aan met het individualisme enerzijds en het steeds meer aanspreken van de staat anderzijds. »

---

concreet te laten worden in de gedachten, woorden en werken van vele mensen.

Aan welke mensen denk ik dan? In de eerste plaats aan al die christenen in ons land die kunnen herkennen, dat het hier gaat om de vertaling van een aantal bijbelse grondwoorden. Nu zijn die christenen met betrekking tot hun politieke stellingname hopeloos verdeeld. Minstens vijf christelijke politieke groeperingen zijn er. Verder zijn er de tallozen, die zijn 'doorgebroken' naar een aantal niet-confessionele politieke partijen. Sommigen deden dat met als ideaal daar 'een zoutend zout te zijn', anderen als reactie op zoveel verfoeide christendommelijkheid. Toch zal het appél in de eerste plaats op hen allen moeten worden gedaan, want je kunt hen tenminste aanspreken op de vermeende bijbelse uitgangspunten. Maar al die mensen hebben ook, de één meer, de ander minder, een 'klap van de secularisatie-molenwiek' gehad. De 'ik-cultuur' is ook aan

hen niet voorbij gegaan. Het CDA-rapport 'Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij' geeft daar een duidelijke beschrijving van. Wanneer men het doel zich weer voor ogen houdt: 'hoe kunnen christenen een betekenisvolle dienst betonen aan de Nederlandse samenleving', dan is niet alleen heroriëntatie nodig of, zoals het tegenwoordig wel eens 'afgezaagd' gezegd wordt, de vraag stellen: waar zijn we eigenlijk mee bezig? Maar vooral is noodzakelijk meer communicatie tussen allerlei groepen christenen, onderlinge her- en erkenning, meer een 'wij-gevoel' (zonder pretenties!) in dankbaarheid verbonden met de gezamenlijke traditie.

Dat betekent ook dat zo'n appél van het CDA inzake een andere kijk op de overheid, op de verzorgingsstaat etc. alleen goed kan plaatsvinden, als het gebeurt in de context van andere C-organisaties, van de kerken ook. Want het gaat hier ook om meer dan een paar tijdelijke politieke items.

Het confessionele onderwijs is één van die velden waar christenen met zeer verschillende politieke en kerkelijke achtergronden samenwerken. In het kader van mijn opdracht wil ik het CDA-concept-program vanuit dat veld, waarin ik werk, aan een nader onderzoek onderwerpen.

Onderwijs

'Vorming en toerusting tot verantwoordelijkheid' staat als titel boven de paragraaf 'Onderwijs en cultuur'. Wat in het daaropvolgende gedeelte volgt over de 'plaatsbepaling' vind ik niet in alle opzichten even helder geformuleerd. Sommige zaken staan er ook te verbrokken in. Er zou nog meer lijn in moeten komen. Doch dit terzijde.

'In de maatschappij van morgen', zo lezen wij, 'zal de mens minder aan één bepaalde beroepsarbeid gebonden zijn. In grotere mate zal worden gevraagd om aan andere verantwoordelijkheden deel te nemen en zodoende veelzijdig te functioneren. Onderwijsinstellingen moeten op deze uitdagingen een visie voorhanden hebben'. Even verder lezen we: 'de overheid heeft tot taak voor-

waarden te scheppen en kwaliteit te bewa- ken'. Daarnaast wordt gepleit voor meer ruimte en meer eigen verantwoordelijkheid voor de school. Met name het bijzonder onderwijs moet meer ruimte krijgen voor de inrichting van het eigen onderwijs. Als we deze zaken nu bekijken vanuit de invalshoek van de verantwoordelijkheid van de overheid en die van de burger, rijzen o.a. de volgende vragen:

Als gesteld wordt, dat elke school een visie voorhanden moet hebben over hoe men de jongeren op wil voeden tot méer verantwoorde- lijkheidsbesef, dan vragen we ons af:

- a. geldt dit gelijkelijk voor openbaar en bij- zonder onderwijs?
- b. hoe controleert de overheid dit stuk 'kwaliteit van het onderwijs'?
- c. hoe bevordert de overheid bovenge- noemde doelstelling het best?

Zoals bekend regelt de overheid het open- baar onderwijs en stelt zij ten aanzien van het bijzonder onderwijs 'slechts' bekosti- gingsvoorwaarden en eisen van deugdelijk- heid. Daarbij mag onder andere niet worden getornd aan de richting van dat onderwijs. Nu is het opvoeden tot meer verantwoorde- lijkheidsbesef een uitermate 'richtinggevoeli- ge' materie. De overheid kan op de scholen die zij zelf bestuurt, dit deel laten uitmaken van het schoolwerkplan (dat zij weer zelf vaststelt), maar de bijzondere scholen kan ze het slechts in algemene zin aanbevelen. Ook ten aanzien van het meeste openbaar on- derwijs komt zij trouwens niet veel verder: de meeste openbare scholen zijn gemeente- scholen. En de 'kleur' van de meeste ge- meenten verschilt nogal. Het een en ander brengt wel mee dat de zgn. kwaliteitscontro- le in dezen een heikele zaak is of zal zijn. Ten aanzien van het bijzonder onderwijs zal de overheid in verband met de richting ervan zeer terughoudend moeten zijn, ten aanzien van het openbaar onderwijs zal zij in verband met de verschillende kleuren ervan, en ook vanwege de gedeeltelijke ongrijpbaarheid van het onderwerp, ook moeilijk al te nauw- keurig kunnen controleren. Voor de bevor- dering van de doelstelling, waar het hier om

gaat, zal de overheid het dus voornamelijk moeten hebben van de vrijwillige, gemoti- veerde medewerking van de betrokkenen. Dat zijn met name de ouders en de onder- wijsgevendenden. Maar die moeten daartoe wel worden toegerust. En dat geldt dan wel in het bijzonder voor het bijzonder onderwijs, waar die ouders (en ook die onderwijsge- vendenden) een veel grotere eigen verantwoor- delijkheid hebben dan in het openbaar on- derwijs. Daarom lees ik met instemming in de onderwijsparagraaf punt 1.3. 'Het bijzon- der onderwijs krijgt meer ruimte voor de inrichting van het onderwijs. Dit betekent niet alleen een zelfstandig inhoud geven aan de taakstelling, maar eigen beleidsruimte voor verbetering en vernieuwing van het onder- wijs, versterking van de onderwijsondersteu- ning'. Dit vereist wel nadere concretisering. Bijv. wie gaan toerusten en hoe komen ze aan hun materiaal, hun centrale boodschap?

Dit leidt mij op dit punt tot de volgende

„ Het opvoeden tot meer verantwoordelijkheidsbesef is uitermate 'richtinggevoelig'. „

---

conclusies:

- a. In het concept-program moet (in het ka- der van de zgn. constructieve onderwijs- politiek, die nog steeds geldt) een duide- lijker onderscheid worden gemaakt tus- sen wat de overheid zou moeten gaan eisen van het openbaar en van het bij- zonder onderwijs.
- b. In het kader van 'meer verantwoordelijk-

heid voor de burger' moet mij de vraag van het hart hoe lang die verantwoordelijke burger het bestuur van het (openbaar) onderwijs aan zijn kinderen nog zal overlaten aan de overheid.

- c. Meer ruimte, meer verantwoordelijkheid voor het bijzonder onderwijs: het is mooi gezegd. Maar, hoe wordt dat bijzonder onderwijs niet alleen gemotiveerd om die extra ruimte te claimen, maar wordt het ook in staat gesteld om zelf die invulling ter hand te nemen? Daarvoor is die in 1.3. (zie hiervoor) genoemde toerusting fraai gevonden. Maar er is meer nodig. En dat gaat voor een deel buiten de overheid, maar niet buiten het CDA om! Waar onderwijs ook cultuuroverdracht is, zullen een aantal gemeenschappen van christenen, waaronder het CDA de heroriëntatie, waartoe ik hen hiervoor opwekte, o.a. moeten gebruiken om na te gaan welke cultuur men over te dragen heeft. Een cultuur die zich bewust onder-

derwijsvernieuwing en herstructurering zijn. Daarbij beginnen we niet in een blanco situatie. In het kader van de constructieve onderwijspolitiek hebben de achtereenvolgende regeringen verschillende uitgangspunten geformuleerd voor de herstructurering van met name de eerste 3 à 4 jaar van dat voortgezet onderwijs. Over die uitgangspunten bestond vrij brede politieke overeenstemming, met name ook omdat ze waren gebaseerd op duidelijk te constateren knelpunten. Verder was hierbij ook aangenomen, dat de overheid op basis van die uitgangspunten in het kader van haar verantwoordelijkheid voor het welzijn van de burger experimenten opzette om een nieuwe onderwijsvorm te ontwikkelen. Sprak men eerst van een middenschool, tegenwoordig gaat het om voortgezet basisonderwijs (VBaO).

Er ontstonden over de uitwerking ervan grote verschillen van mening, enerzijds tussen de VVD en de PvdA, en ook binnen het CDA. Wat ongenueanceerd spitsten de verschillen zich toe op de volgende vragen:

1. Wat doet men met de uitkomsten van de experimenten? Sommigen wilden die gewoon in een wet of AMVB vastleggen en opleggen aan de rest van het onderwijs. Anderen wilden langs de weg van het zgn. stimulerend groeiemodel via een breedtestrategie alle scholen zichzelf laten ontwikkelen in de richting van VBaO.
2. Moet er aangekoerst worden op een eensporig model (alleen maar VBaO-scholen) of op een tweesporig: VBaO-scholen naast scholen uit de Mammoetwet?

Het probleem bij dit alles was, dat het niet alleen ging om veranderingen in de structuur van het onderwijs, maar vooral om vernieuwingen van methode en van de inhoud van het onderwijs. Daarbij was ook een belangrijke vraag (al weer): wat kan de overheid hierbij voor eisen van deugdelijkheid stellen, wat mag, wat kan ze controleren? Begrijpelijk dus, dat deze vernieuwing, wilde ze zich niet beperken tot een andere wettekst, tot een papieren tijger, gedragen moest worden

» Hoe lang zal die verantwoordelijke burger het bestuur van het (openbaar) onderwijs aan zijn kinderen nog overlaten aan de overheid? «

scheidt van de hedendaagse individualistische massa-cultuur.

Het voortgezet onderwijs

Verskillende van de zaken hiervoor genoemd kunnen mee hun concretisering vinden in de plannen ten aanzien van het voortgezet onderwijs. En dat voortgezet onderwijs zal in de komende regeerperioden ongetwijfeld het belangrijkste voorwerp van on-

door een grote meerderheid van betrokkenen, met name van de onderwijsgeevenden. (Ook weer de tegenstelling: de verantwoordelijkheid van de overheid versus de verantwoordelijkheid van de burger.)

Ik ben altijd van mening geweest (zoals ik het wel eens heb uitgedrukt) dat je een onderwijsvernieuwing niet kunt doordrukken, doorzetten met een politieke beslissing van bijv. 76 tegen 74 stemmen. Daarom kan ik mij ook vinden in de tekst (in het ontwerp-programma punt 3.1): 'de ontwikkeling van het voortgezet onderwijs zal primair gedragen moeten worden door ouders, besturen, onderwijsgeevenden, en onderwijsorganisaties'.

Toch vind ik, dat de overheid haar eigen verantwoordelijkheid ook behoudt, in het spanningsveld met de verantwoordelijkheid van de burgers. Dat heeft onder andere de volgende consequenties:

1. De overheid moet met name de bijzondere scholen optimaal in de gelegenheid stellen zich op hun eigen wijze (gebruik makend van de ruimte) te ontwikkelen in de richting van het nieuwe voortgezet onderwijs.
2. Volgens het concept-CDA-programma moet er voorlopig tweesporigheid blijven in het voortgezet onderwijs. Dan zet ik wel een streep onder voorlopig: er moet nu al wel een einddatum worden aangegeven, waarop een definitieve beslissing wordt genomen over welk spoor het nu uiteindelijk is geworden.

Nu wordt één ding bij de ontwikkeling van het voortgezet onderwijs vaak vergeten. Namelijk dat het belangrijkste niet is de verandering in structuren, methodiek, aanpak, maar de verandering van de inhoud van het onderwijs, de leerplannen, de basisvorming.

Ten aanzien hiervan heeft het bijzonder onderwijs een zeer grote vrijheid (zie art. 23 G.W.). De overheid kan slechts ten dele vakken of leergebieden, minimum aantal te besteden uren en minimum-eindtermen voorschrijven. De rest is geheel vrij. Het zal uitermate essentieel zijn voor de toekomst van het bijzonder voortgezet onderwijs, hoe het die basisvorming gaat invullen. Er zal, in verband met het verdwijnen van culturele eenheid in ons land, een steeds groter verschil ontstaan tussen wat op overheidsscholen geleerd wordt en op confessionele.

Veel zal in dezen afhangen van 'de georganiseerde christenheid'. Die zal in ons land een grote invloed moeten krijgen op de cultuur-overdracht op confessionele scholen, met name op de invloed van de basisvorming. De overheid moet toerustingsmogelijkheden in dezen bieden, maar men moet het vanuit de achterban van het confessioneel onderwijs wel zelf gaan invullen. Dat betekent een samenwerking tussen christenen in de wetenschap, in de kerken, in de maatschappelijke, culturele en onderwijskundige organisaties.

Voor de maatschappij van de toekomst is niet alleen belangrijk in hoeverre de burgers weer zelf verantwoordelijk willen zijn voor die samenleving, maar vooral ook wat de bronnen zijn van de cultuur waar zij deel van uitmaken. Zal het Evangelie van Jezus Christus in de toekomst nog zo'n bron zijn? En zo ja, hoe vertalen we dat dan als mens levend in een cultuur die steeds meer van die bron is vervreemd? Dat vraagt gemeenschappen van christenen, die hun individualisme willen uitbannen, over hun onderlinge verschillen durven heen te stappen. Omdat ze menen te weten waar hun gezamenlijke heil ligt. Een heil niet alleen voor henzelf, maar voor de hele samenleving.